

Kustosi SEM so se s pojavom pustnega maskiranja začeli intenzivneje ukvarjati po drugi svetovni vojni, ko so v muzejske zbirke vključili tudi prve pustne maske in oprave.

»Človek je nenehno iskal način komuniciranja z naravnimi in nadnaravnimi silami iz vsakdanjega življenja,« so poudarili avtorji razstave. FOTOGRAFIJE VORANC VOGEL

Človek si kdaj pa kdaj želi biti nekdo drug

Maske Razstava v Slovenskem etnografskem muzeju razkriva oblike in pomene maskiranja – Od kurenta do maske bitja Rangda iz Indonezije

»Človek si kdaj pa kdaj želi biti nekdo drug,« je leta 1963 dejal slovenski etnolog in literarni zgodovinar Niko Kuret. Tej misli sledi razstava *Maske: od rituala do karnevala*, s katero v Slovenskem etnografskem muzeju (SEM) začenjajo letošnjo razstavno sezono in bo od jutri ponujala na ogled več kot 120 mask, oprav in rekvizitov iz slovenskih in zunanajevropskih muzejskih zbirk.

PIA PREZELI

Razstava, ki predstavlja različne oblike maskiranja s poudarkom na slovenski pustni dediščini, korenni v dejstvu, da se človek od nekdaj maskira, maske pa se v različnih okoljih pojavljajo v celotni človeški zgodovini. Kot so poudarili avtorji razstave Adela Pukl, kustosinja za duhovno kulturo, Anja Jerin, kustosinja za nesnovno kulturno dediščino, in Miha Špiček, kustos dokumentalist, sta se »njihova vloga in pomen v času spreminjala – lovcu v kameni dobi je maska omogočila krinko, s katero je laže ujel plen, pozneje je bila kot pomemben magični pripomoček del obrednih praks. Pomembno vlogo je imela zlasti ob ritualnih prehodih, ki so spremenili status osebe ali naravnega stanja. Ob zatonu antike je z vzponom krščanstva prvotni pomen obrednih praks v srednjem veku izgubil veljavo; ma-

Pustne šege so se razvile iz obredov, povezanih z nevidnimi naravnimi silami in vegetacijo ter rodovitnostjo zemlje in blagostanjem človeka in živali.

ADELA PUKL, ANJA JERIN
IN MIHA ŠPIČEK

ske so sčasoma postale sredstvo za zagotavljanje zabave.«

Na razstavi, ki si jo bo v SEM mogoče ogledati do konca avgusta prihodnje leto, bodo na ogled tudi maske iz Afrike (Slonokoščena obala, Burkina Faso, Tanzanija, Sierra Leone, Kongo), Indonezije (Bali) in Mehike, pri čemer kažejo tako razlike kot skupne značilnosti različnih kultur. »Številne skupne poteze so izražene tudi v obredih, namenjenih kultu plodnosti, komunikaciji z duhovi prednikov in preganjanju temačnih sil v dolgih zimskih nočeh. Človek je nenehno iskal način komuniciranja z naravnimi in nadnaravnimi silami iz vsakdanjega življenja. Misteriji, različni obredi in kulturne dejavnosti, povezane z božanstvi, mitološkimi bitji in duhovi narave, so v tisočletjih pustili vidne in nevidne

sledi, opazne do današnjih dni,« so pojasnili avtorji. Nekatere letne šege, za katere je bilo značilno maskiranje, so izumrle ali se le delno ohranile (na primer preganjanje pehtre babe), druge so se v prilagojeni oziroma spremenjeni obliki ohranile do danes, na primer na martinovo, lucijino, miklavževo, ob božiču, novem letu in pustu.

Bogastvo pustnih šeg

Pustna dediščina Slovenije je v osrčju postavitev, saj so se kustosi SEM s pojavom pustnega maskiranja intenzivneje ukvarjali že po drugi svetovni vojni, ko so v muzejske zbirke vključili tudi prve pustne maske in oprave. Ker so pustne šege »živa in spreminjajoča se sestavina, ki lahko vpliva na oblikovanje lokalne identitete, pustne maske pa pomembna sestavina snovne dediščine, ki se spreminja in izginja«, je SEM pred devetimi leti začel načrtno dopolnjevati zbirko pustnih mask.

Na podlagi večletnega terenskega dela in sodelovanja z nosilci pustne dediščine je muzej med letoma 2018 in 2024 na terenu odkupil celotne maske in oprave značilnih pustnih likov tradicionalnih pustnih skupin. Na razstavi so na ogled maske in oprave orachev iz Okiča, cerkljanskih lafarjev iz Cerkna, ponikovskih mačkar iz Dobrepolja, hrušičkih škoromatov iz Brkinov, kurenta iz Spuhlje, vr-

biških šjm iz Vrbič, liških pustov iz Kanala ob Soči in mnoge druge.

Iz razstavljenega gradiva je mogoče prepoznati bogastvo pustnih šeg v slovenskem okolju, ki se kaže skozi podobnosti in posebnosti pustnih skupin in njihovega delovanja, so dodali avtorji. Za maskirance pri nas poznamo več imen: *maškare, maškaroni, šeme, šjme, pusti, pustovi, pustarji, pu-*

Maske se v različnih okoljih pojavljajo skozi celotno človeško zgodovino, zato lahko govorimo o njihovi univerzalni razširjenosti.

ADELA PUKL, ANJA JERIN
IN MIHA ŠPIČEK

strnaki, fašenki, škoromati, kurenti ali koranti ... »Ravno podobnosti in posebnosti nosilcem pustnih šeg in tradicij, pa tudi okolju, iz katerega prihajajo, zagotavljajo občutek individualne in kolektivne identitete. V pustnem času se vsakdanji svet obrne na glavo, zamenjajo se vloge, narobe postane prav. Zasebni in javni prostori se spreminjajo v prostore pustnih zabav, prireditvev, rajanj, karnevalov in obhodov tradicionalnih

Na razstavi, ki si jo bo v SEM mogoče ogledati do konca avgusta 2027, so na ogled tudi maske iz Afrike, Indonezije in Mehike.

pustnih skupin. Pustovanje ima satirično, zabavno in družbeno vlogo. Odseva tako v pustnih likih tradicionalnih pustnih skupin kot

v sodobnih pustnih likih, ki prikazujejo aktualne družbene, gospodarske in politične razmere.« Prav zato *Maske: od rituala do kar-*

nevala na izbranih primerih predstavljajo tudi sodobno maskiranje v Sloveniji, razstavo pa spremlja istoimenska publikacija.

Predstavljena pustna dediščina je tudi v 21. stoletju izredno živa

Na razstavi bo na ogled več kot 120 predmetov. Kako je potekal izbor, na kaj ste bili pozorni in kaj so bili nekateri največji izzivi?

Adela Pukl, Anja Jerin in Miha Špiček: Maske se v različnih okoljih pojavljajo skozi celotno človeško zgodovino, zato lahko govorimo o njihovi univerzalni razširjenosti. Med raziskovanjem teme in snovanjem razstave smo si nenehno zastavljali vprašanja, kot so: Kaj je maskiranje? Kaj je maska in za kaj se uporablja? Je maska res lahko samo fizični predmet? To nas je vodilo v odločitve, da smo se pri izboru predmetov za razstavo osredotočili zlasti na raznolikost naših muzejskih zbirk.

Hoteli smo prikazati nekaj neevropskih mask, ki so bile v preteklosti v različnih okoljih del obredov prehoda – na primer slonokoščena maska iz Demokratične republike Kongo – ali namenjene uprizarjanju dramatičnih zgodb – na primer maska bitija Rangda iz Indonezije –, vse do mask in oprav, ki so bile del slovenskih letnih in življenjskih šeg. Pri izboru pustnih mask, oprav in rekvizitov smo se trudili pokazati bogastvo in širši kontekst posameznih pustnih likov, ki jih razvrščamo po različnih kriterijih, kot so uporabljeni materiali, simbolika, funkcija in oblika, sporočilnost, število udeležencev, obseg prekrivanja telesa in tako dalje. Na razstavi bodo predstavljeni v štirih razdelkih: *Raz(PUST)*, *Očem skrito*, *Pripadnost* in *Spremembe*.

Glavni izzivi ravnanja s predmeti, kot so pustne oprave in maske, se kažejo zlasti v materialih, iz katerih so ti muzejski predmeti narejeni. Z restavratorsko-konservatorskega vidika so namreč sporni, saj so narejeni iz materialov, ki so velikokrat podvrženi hitremu propadanju, kot so guma, plastika, krep papir in bršljanovi listi, ali pa s prisotnostjo v muzejskem okolju predstavljajo izziv pri razstavljanju in dolgotrajni hrambi.

Katere maske v naboru so vam še posebej ljube?

Adela Pukl: Ob pripravi koncepta razstave smo nehoti izpostavili cerkljanske lauffarje, saj lahko s predstavitev njihovih pustnih likov in šege kontekstualiziramo skoraj vse elemente pustnega dogajanja. Hkrati je obrazna maska *ta terjastega*, ki je tudi osrednji motiv razstave, ena izmed najstarejših v našem muzeju.

Anja Jerin: Meni ljub predmet na razstavi ni ravno majhen, zaradi velikosti pravzaprav prekaša vse druge. Gre za sliko Toneta Kralja *Pust v Zagorici*, ki je nastala leta 1962 po naročilu tedanjega Etnografskega muzeja. Ta jo je postavil na ogled leto pozneje, ob razstavi *Slovenske ljudske maske*. Od leta 2013 je bila slika posojena za stalno postavitev v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki, letos se je vrnila v prostore našega muzeja.

Miha Špiček: Veliko sem hodil po terenu, s fotografskim aparatom po vaseh dokumentiral

tradicionalne pustne obhode, in moram reči, da so mi zaradi fotogeničnosti najbolj pri srcu liki *ta grdih*, na primer drežniški ali liški, pa hruškiški škopit, vrbiški črni lovec in ne nazadnje najbolj

znan predstavnik *ta grdih* – kurent.

Poseben poudarek je namenjen slovenski pustni dediščini; kaj nam ta lahko pove o življenju

naših prednikov, o njihovih pričanjih, navadah?

Adela Pukl, Anja Jerin in Miha Špiček: Pustne šege so se razvile iz ritualov, povezanih z nevidnimi naravnimi silami in vegetacijo ter ro-

dovitnostjo zemlje in blagostanjem človeka in živali. Številni ostanki teh obrednih praks se še danes izvajajo kot simbolna dejanja. Med glavnimi so simbolno spodbujanje rodovitnosti in plodnosti – oranje, poroka –, preganjanje vsega slabega s hrupom – pokaenje, glasba, zvonjenje z zvonci –, kaznovanje za vse slabo – prašenje za pepelom, udarjanje z napihnjenim mehurjem –, prošnja za darove, ples – prebujanje zemeljskih duhov, ki skrbijo za dobro letino – in na koncu še blagoslov hiše.

Pustne šege se do danes niso ohranile le zaradi pustnih skupin, ki s to dediščino živijo, temveč tudi zaradi lokalnega okolja, v katerem ima ta dediščina pomembno vlogo kot identifikacijski element. Nekdaj je bilo ob pustnem času na domačih mizah več obilja kot sicer, saj so se ljudje pred postom okrepčali z bogatimi, mastnimi jedmi in si vsaj za kratek čas privoščili razkošje, ki ga sicer niso poznali. Slednje je bilo pomembno vodilo pustnega dogajanja, ki ima danes največkrat drugoten pomen – v ospredju je zabava.

Na razstavi predstavljena pustna dediščina je tudi v 21. stoletju izredno živa, saj jo glede na potrebe stalno razvijajo, prilagajajo in spreminjajo pustne skupine in številni posamezniki. Njen razvoj se danes pogosto odvija v smeri komercializacije, karnevalizacije, turistifikacije, dekontekstualizacije, banalizacije, ponekod smo lahko pričali tudi revitalizaciji ali invenciji.

Kljub naštetim nevarnostim in pastem, ki pomembno vplivajo na razvojno pot dediščine, hkrati podobnost in raznolikost predstavljenih šeg, ki izvirajo iz preteklih praks in so v današnji obliki pomembna popotnica za njihov obstoj med prihodnjimi rodovi, na slovenskih tleh gradita bogat opus pustnih šeg.

Kaj v sodobnih družbah, v katerih so tradicionalni obredi maskiranja manj prisotni, nadomešča to težnjo?

Adela Pukl, Anja Jerin in Miha Špiček: Ljudje kažejo pripadnost skupnosti s časom, trdom in denarjem, ki jih vložijo v pravo in izvedbo dogodkov. Pri nekaterih se tudi maskirajo in maske jim omogočajo, da kljub prevzemu nove vloge še vedno izražajo osebno in kolektivno pripadnost – Miklavž in dedek Mraz s spremljevalci, škoromati, pustovi, kurenti, butalci, koši šoštanjskimi. Treba je omeniti, da so stalnica pustnih skupin, likov in celotnega pustnega dogajanja prav spremembe. Pustne šege predstavljajo raznoliko in živo pustno dediščino pri nas, za katero so značilna manjša tradicionalna lokalna pustovanja.

Zdaj čedalje živahnejše pustno dogajanje sooblikuje vse več karnevalov, ki vplivajo tudi na razvoj in spremembe tradicionalnih pustnih šeg. Te se spreminjajo hkrati z načinom življenja, družbenimi normami in vrednotami. Nekateri pojavi gredo v pozabo, drugi se rojevajo. **PIA PREZELJ**

Avtorji razstave so Adela Pukl (desno), kustosinja za duhovno kulturo, Anja Jerin, kustosinja za nesnovno kulturno dediščino, in Miha Špiček, kustos dokumentalist.